

İttifaktan İzolasyona: Bağdat Paktı ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Yalnızlığı

From Alliance to Isolation: The Baghdad Pact and Türkiye's Solitude in The Middle East

*Fatih TEKİN**

Başvuru Tarihi: 04.09.2024

Kabul Tarihi: 11.11.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu makale, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemi dış politikasında kritik bir rol oynayan Bağdat Paktı'nın, Türkiye'nin Ortadoğu'daki yalnızlığına nasıl zemin hazırladığını analiz etmektedir. 1955 yılında Irak ile imzalanan Bağdat Paktı, Türkiye'nin bölgesel güvenliği sağlamayı ve Batı bloğuna entegrasyonunu güçlendirmeyi amaçlıyordu. Ancak, paktın kurulması, Türkiye'nin Arap dünyası ile olan ilişkilerinde derin bir kırılma yaratmış ve Türkiye'nin Batı'nın bir uzantısı olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu çalışmada, Bağdat Paktı'nın beklenenin aksine Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkisini azaltmak yerine artırdığı ve Türkiye'nin bölgesel olarak izole olmasına katkıda bulunduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, paktın, Türkiye'nin ekonomik beklentilerini karşılamadığı ve dış politikasında ciddi bir başarısızlık olarak değerlendirildiği ortaya konmaktadır. Makale, paktın Türkiye'nin Arap dünyasında Batı yanlısı bir aktör olarak görülmesine yol açtığını ve bu algının Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası platformlarda diplomatik yalnızlığını derinleştirdiğini savunmaktadır. Sonuç olarak, Bağdat Paktı, Türkiye'nin dış politikasında önemli bir kırılma noktası olarak değerlendirilmekte ve bu süreçten çıkarılacak dersler üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bağdat Paktı, Türk Dış Politikası, Ortadoğu, Bölgesel İzolasyon

* Arş. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fatihtekin@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2227-0784

Abstract

This article analyzes how the Baghdad Pact, a crucial element in Turkey's Cold War foreign policy, laid the groundwork for Turkey's isolation in the Middle East. The Baghdad Pact, signed with Iraq in 1955, aimed to secure regional security and strengthen Turkey's integration into the Western bloc. However, the formation of the pact led to a deep rupture in Turkey's relations with the Arab world, causing Turkey to be perceived as an extension of the West. This study emphasizes that the Baghdad Pact, contrary to expectations, increased rather than diminished the Soviet Union's influence in the Middle East and contributed to Turkey's regional isolation. Additionally, the article highlights that the pact failed to meet Turkey's economic expectations and is considered a significant failure in its foreign policy. The article argues that the pact led to Turkey being viewed as a pro-Western actor in the Arab world, deepening Turkey's diplomatic isolation in regional and international platforms. In conclusion, the Baghdad Pact is seen as a significant turning point in Turkey's foreign policy, with an emphasis on the lessons to be learned from this experience.

Keywords: Baghdad Pact, Turkish Foreign Policy, Middle East, Regional Isolation

Giriş

Bağdat Paktı'nın Türkiye'nin dış politikasındaki etkileri, tarihsel analizler, güncel dış politika stratejilerinin şekillenmesine katkıda bulunabilme potansiyeline sahiptir. Soğuk Savaş döneminin dinamikleri içinde Türk dış politikası, özellikle Ortadoğu'ya yönelik stratejik adımlarıyla dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin 1950'lerde başlattığı Bağdat Paktı girişimi, hem ulusal güvenliği sağlama çabası hem de Batı ittifakına entegre olma arzusuyla şekillenmiştir. 24 Şubat 1955'te Irak ile imzalanan ve kısa sürede İngiltere, Pakistan ve İran'ın katılımıyla genişleyen Bağdat Paktı, Türkiye'nin bölgesel güç dengelerini etkileme çabasının bir yansıması olarak görülebilir. Ancak, bu girişimin sonuçları, başlangıçtaki beklentilerin aksine, Türk dış politikası üzerinde derin ve kalıcı olumsuz etkiler yaratmıştır.

Bağdat Paktı'nın, Türkiye'nin Arap dünyasındaki imajını zedelediği, bölgesel yalnızlığa yol açtığı ve Soğuk Savaş'ın küresel dengeleri içinde Ortadoğu ülkeleri tarafından Türkiye'nin Batı'nın uzantısı olarak algılanmasına neden olduğu gözlemlenmiştir. Bu noktada, temel argüman, Bağdat Paktı'nın Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkinliğini artırmak yerine, bu etkinliği sınırladığıdır. Bu durum Arap ülkeleri ile olan ilişkilerinin zayıflamasına neden olmuştur. Dolayısıyla, bu çalışmada Bağdat Paktı'nın Türk dış politikasına zarar verdiği savı incelenecektir.

Bu bağlamda, çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi tercih edilmiştir. Bağdat Paktı'nın kuruluş süreci, Türkiye'nin bu paktın kurulmasındaki rolü ve pakta yönelik bölgesel tepkilerin analizi çerçevesinde akademik kitap, makale ve antlaşma metinleri incelenmiştir. Tarihi belgeler ve diplomatik demeçler incelenerek, Türkiye'nin bu süreçten nasıl etkilendiği ve dış politikadaki zararlarının ne ölçüde olduğu anlaşılmasına çalışılacaktır.

Bu makale, Bağdat Paktı'nın Türkiye'nin dış politikasına olan etkilerini tarihsel ve analitik bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır. Bağdat Paktı'nın sadece dönemin stratejik kararlarını değil, aynı zamanda Türkiye'nin bölgesel ve küresel düzeydeki konumunu da nasıl şekillendirdiği değerlendirilecektir. Çalışma, mevcut literatüre katkıda bulunarak, hem akademik hem de pratik düzeyde Türkiye'nin dış politika stratejilerinin evrimine dair derinlemesine bir anlayış sağlayacaktır. Ayrıca, Bağdat Paktı'nın Türkiye'nin bölgesel politikalarını nasıl etkilediğine dair elde edilecek bulgular, gelecekte benzer uluslararası anlaşmaların ve stratejik girişimlerin potansiyel sonuçlarına dair değerli öngörüler sunacaktır.

Bağdat Paktı'nın Tarihsel ve Stratejik Arka Planı

Bu çalışmanın önemi, Türkiye'nin tarihsel bir dış politika adımının, sadece dönemin stratejik koşulları altında değil, aynı zamanda uzun vadeli bölgesel etkileri çerçevesinde de değerlendirilmesini sağlamasında yatmaktadır. Bağdat Paktı'nın analiz edilmesi, Türk dış politikasının geçmişteki hatalarından ders çıkarılması açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Soğuk Savaş'ın erken döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli hamlelerinden biri, Bağdat Paktı'nın kurulmasıydı. Bu pakt, 24 Şubat 1955'te Irak ile imzalanmış ve aynı yıl içinde İngiltere, Pakistan ve İran'ın da katılımıyla genişlemiştir. Antlaşma, (Md.1) güvenlik ve savunma alanlarında işbirliğini hedeflemiş, (Md.3) iç işlerine müdahale edilmemesi ve anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi prensiplerine dayandırılmıştır. Ayrıca, pakt (Md.5) bölgedeki diğer ülkelerin üyeliğine açık bir yapıdadır (Soysal, 2000: s. 502) ve tıpkı Balkan Paktı gibi Batı Bloğu'nun teşviki ve desteğiyle oluşturulmuştur

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Arap ülkeleri ile ilişkileri nispeten olumlu bir seyir izliyordu. Bu dönemde Türkiye, Arapların ulusal bağımsızlık hareketlerine destekleyici bir tutum sergiledi. 1923-1945 yılları arasında Türkiye, genel olarak Ortadoğu ve özellikle Filistin meselesine tarafsız bir yaklaşım benimsedi; Filistin'in paylaşılmasına ise karşı çıktı. Ancak 1948'de İsrail'in kurulması ve Türkiye'nin 1949'da İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olması, Batı'ya yönelim politikasının bir yansıması olarak değerlendirilebilirken, bu

durum Arap ülkeleri nezdinde Türkiye'nin imajını olumsuz yönde etkiledi. Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olması ve Cemal Abdünnasır'ın Arap milliyetçiliği ve bağımsızlık hareketlerinde lider olarak ortaya çıkmasıyla bu ilişkiler daha da kötüleşti (Karpata, 2022, s. 191). NATO üyeliği sonrasında Türkiye'nin dış politikası ABD ve NATO'ya endekslenmiştir; bu durum Türk-Arap ve Türkiye-İsrail ilişkilerini de bu çerçevede etkiledi. Türkiye'nin Ortadoğu politikası, ABD'nin Ortadoğu'da Sovyetler Birliği ve komünizme karşı bir savunma sistemi kurma stratejisinin bir parçası haline geldi. Ayrıca bu Batı yanlısı politika, Türkiye'nin kendini kültürel ve ideolojik olarak Batılı bir kimlikle tanımlama çabasını da güçlendirdi (Karpata, 2022, s. 200).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu, stratejik olarak iki gruba ayrıldı: Kuzeyde ABD yanlısı ülkeler ve güneyde Sovyetler Birliği'ne yakın duran Arap milliyetçisi devletler (Kösebalaban, 2014, s. 163). Bağdat Paktı'na giden yol, NATO'nun Ortadoğu'daki Sovyet etkisini engelleme politikasının bir sonucu olarak 1951 yılında, bölgesel bir savunma planı olarak düşünülen Ortadoğu Komutanlığı fikri ile başladı (Armaoğlu, 1995, s. 190). Bu düşüncenin temelinde, Doğu-Batı rekabeti yatmaktaydı. Diğer bir neden ise İngiltere'nin Ortadoğu'daki varlığını ve Süveyş Kanalı üzerindeki kontrolünü sürdürme isteğiydi. Üçüncü etken ise 1948'de İsrail'in kurulması ve bunun sonucunda Arap-İsrail çatışmalarının bölgede yeni gerilimlere yol açabileceği endişesiydi (Armaoğlu, 1995, s. 192).

1953 yılının Ocak ayında ABD Başkanlığı görevini devralan Eisenhower ve Dışişleri Bakanı olarak atanan John Foster Dulles, küresel düzeyde "komünizmin geri itilmesi" stratejisini benimsemeye karar verdiler. Bu yaklaşım, komünist ideolojinin dünya çapında yayılmasını engellemeyi ve mevcut nüfuz alanlarını daraltmayı hedefliyordu. Bu strateji çerçevesinde, Sovyetler Birliği ve Çin'i çevreleyen ülkelerin ABD liderliğinde kurulan askeri ittifaklar altında bir araya getirilmesi amaçlandı. Bağdat Paktı'nın da bu stratejinin bir yansıması olarak ortaya çıktığı söylenebilir; ABD'nin Orta Doğu'da etkisini artırma amacı taşıyan bu pakt, komünizme karşı bir savunma hattı oluşturmayı hedeflemişti. Eisenhower ve Dulles'in bu politikası, ABD'nin Soğuk Savaş dönemindeki askeri ittifaklarını genişleterek komünizmin etkisini sınırlama çabasının somut örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Dikerdem, 1990: s.162; Serbest, 2016: 402-403; Sanjian, 1997: 226).

Bu dönemde, Türkiye'nin NATO üyeliğine başlangıçta karşı çıkan İngiltere, bu tutumunu değiştirmek için Türkiye'den Ortadoğu'da kurulması planlanan Ortadoğu Komutanlığı tasarısına katılmasını talep etti. Türkiye ise bu teklifi herhangi bir pazarlık yapmadan kabul etti (Armaoğlu, 1995, s. 193). Nitekim, dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Herbert Morrison, 18 Temmuz 1951'de Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, "*Türkiye'nin Ortadoğu'nun savunmasında üstlenmesi gereken rolü oynaması konusuna büyük önem veriyoruz. Türk Hükümeti de bu görüşü benimsemektedir*" ifadelerini kullandı (Kürkçüoğlu, 1972, s. 45).

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Türkiye henüz NATO'ya üye olmadan önce, ABD ve Batı yanlısı dış politika izleme konusunda Batı'ya şu şekilde bir taahhütte bulundu: *“İnanıyoruz ki, Ortadoğu savunması, Avrupa'nın ekonomik ve stratejik savunması için mutlak bir şekilde gereklidir. Bu nedenle Türkiye Atlantik Paketi'na katıldıktan sonra etkin bir şekilde Ortadoğu'daki görevini yerine getirecektir ve gerekli ortak önlemleri üstlenmek amacıyla ilgili taraflarla görüşmelere başlamaya hazır olacaktır”* (Karpaz, 2022: s. 202).

1950'li yıllarda ve 1960'ların başlarına gelindiğinde, Türkiye'nin Batı ittifakına olan bağlılığı en yüksek seviyedeydi. Bu dönemde, Sovyetler Birliği'nin lideri Stalin'in 1953 yılında ölümünden sonra, Sovyet politikalarında bir yumuşama gözlemlenmişti. Ancak Demokrat Parti (DP) Hükümeti, bu değişimin kalıcı olacağına dair yeterli güvence görmediği için, Türkiye'nin Batı'ya yönelik stratejisinde bir değişiklik yapmamayı tercih etti. Hükümet, Sovyetler Birliği'nin politikalarındaki bu geçici yumuşamanın, uzun vadeli bir dostluk veya güven ortamı sunmadığına inanıyordu. Dolayısıyla, Türkiye'nin NATO ve Batı ittifakı ile olan güçlü bağları korunarak ülkenin güvenlik ve dış politika yönelimi Batı ekseninde devam ettirildi (Hale, 2003: s. 122). Stalin'in ölümünü takip eden süreçte, Sovyet Hükümeti, Mayıs 1953'te Türkiye'ye yönelik önemli bir açıklama yaparak Kars ve Ardahan üzerindeki toprak taleplerinden feragat ettiklerini duyurdu. Ayrıca, “Türk toprakları üzerinde hiçbir iddialarının bulunmadığını” belirterek yeni bir yaklaşım sinyali verdiler. Ancak bu açıklamaya rağmen, Sovyetler Birliği'nin boğazlar üzerindeki statüsünün değiştirilmesi konusunda taleplerinden tamamen vazgeçip geçmediği net değildi. Menderes Hükümeti bu gelişmeyi olumlu bir adım olarak değerlendirip memnuniyetle karşıladı; ancak, Sovyetler Birliği tarafından sunulan bu dostane jesti bir diyalog fırsatına dönüştürme konusunda herhangi bir adım atmadı. Türkiye, Batı bloğuna olan bağlılığını koruyarak, Sovyetlerle ilişkilerini yeniden değerlendirmeksizin mevcut dış politika çizgisini sürdürdü (Hale, 2003: s. 123).

İngiltere, 18 Ocak 1952'de Ortadoğu Komutanlığı tasarısını revize ederek, bu girişimi askeri bir yapıdan ziyade siyasal niteliklere sahip bir örgüt olan Ortadoğu Savunma Örgütü'ne dönüştürmek istedi. 1952 yılının Ekim ayında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes ve onun dışişleri bakanı Fuat Köprülü'nün Londra ziyareti sonrasında Türk-İngiliz ilişkilerinde önemli bir yakınlaşma yaşandı. O dönemdeki Türk hükümeti, Ortadoğu Savunma Örgütü'nün kurulması fikrine olumlu yaklaşmaktaydı ve bu örgüte tüm Arap ülkelerinin katılmasını arzu ediyordu; tümü katılmasa bile böyle bir örgütün mutlaka kurulması gerektiğini düşünüyordu (Armaoğlu, 1995, s. 201-205).

ABD Dışişleri Bakanı John F. Dulles, Sovyetler Birliği'ne karşı batıda NATO, doğuda SEATO'nun arasında Ortadoğu'da da bir savunma örgütünün gerekli olduğuna inanıyordu. Dulles, ABD'nin Ortadoğu'daki stratejik önceliklerini yeniden değerlendirerek odağı Mısır'dan kuzeydeki ülkelere

kaydırma kararını aldı. 1953 baharında gerçekleştirdiği Orta Doğu ziyaretinde yaptığı açıklamalarda, milliyetçi hareketlerin yoğun olduğu Mısır'ın güvenilir bir müttefik olamayacağını savunurken, kuzeydeki devletlerin bu rolü üstlenebileceği görüşünü dile getirdi. Bu düşünceyle, Dulles 1953 yılı Mayıs ayında Türkiye ve bölgedeki diğer ülkelere bir dizi ziyaret gerçekleştirdi ve Ortadoğu'nun kuzeyinde yer alan Türkiye, İran ve Pakistan gibi Arap olmayan ülkelerin öncülüğünde bir savunma ittifakı oluşturulmasını destekledi (Karpas, 2022, s. 203; Hahn, 2018: s. 69).

Dulles, Ortadoğu ziyaretinin ardından 1 Temmuz 1953 tarihinde ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmada "*Kuzey Kuşağı*" (*Northern Tier*) kavramını gündeme getirdi. Bu kavram, Sovyet tehdidini en yoğun şekilde hisseden Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Suriye gibi ülkelerin oluşturduğu bölgenin, Ortadoğu'nun savunmasında kritik bir rol oynaması gerektiğine işaret ediyordu. Dulles'a göre, diğer Arap ülkeleri için birincil tehdit İsrail iken, bu kuzey kuşağındaki ülkeler için Sovyetler Birliği daha büyük bir tehlike oluşturuyordu. Ayrıca, bu savunma yapısının Batılı devletler tarafından zorla dayatılmaktansa, bölge ülkelerinin kendi inisiyatifleriyle oluşturulmasının daha uygun olacağını belirtti (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009, s. 620-621).

1954 sonrasında ekonomik zorluklar yaşayan Demokrat Parti hükümeti, ABD'den daha fazla borç alabilmek için Batı Bloğu'na olan bağımlılığını, coğrafi konumunun stratejik önemini ve Ortadoğu ile olan tarihsel ilişkilerini vurguladı. Bu yaklaşım, Türkiye'nin Ortadoğu'daki savunma sisteminde vazgeçilmez bir rol oynadığını kanıtlamak için bir fırsat sundu. Sonuç olarak, Türkiye, ABD'nin belirlediği stratejiyi benimseyerek ve Bağdat Paktı çerçevesinde uygulamaya koyarak bu sürecin bir uygulayıcısı oldu (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009, s. 621).

1954 yılı Şubat ayında Türkiye ve Pakistan, bir savunma anlaşması yapacaklarını açıkladıklarında, Moskova ve Kahire yönetimleri bu anlaşmanın diğer ülkeleri de kapsamı durumunda bölgesel güvenlik için bir tehdit oluşturacağını belirterek tepki gösterdiler. İran bu anlaşmaya katılmayacağını bildirirken, Irak ise belirsiz bir tutum sergiledi. Türkiye ve Pakistan, 2 Nisan 1954 tarihinde Karaçi Antlaşması olarak bilinen Dostane İşbirliği Antlaşması'nı imzaladılar. Bu antlaşma, ortak çıkarları ilgilendiren uluslararası meselelerde görüş alışverişi yapmanın yanı sıra, ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğini geliştirmeyi amaçlıyordu (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009, s. 621-622). 1954 yılının Ekim ayında Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, Ankara'yı ziyaret etti ve bu görüşmelerin sonucunda Türkiye ve Irak'ın Ortadoğu'da bir güvenlik örgütü kurmaya karar verdiklerini duyurdu (Uçarol, 2015, s. 1030).

27 Temmuz 1954 tarihinde İngiltere ile Mısır arasında imzalanan antlaşma, İngiltere'nin Süveyş Kanalı'ndan çekilmesini öngörüyordu ve bu gelişme ABD ve Türkiye hükümetlerinde Ortadoğu'da kurulacak pakta Arap ülkelerinin de dâhil olabileceği konusunda bir umut uyandırdı. Türkiye, bu

fırsatı değerlendirerek Mısır ile yakınlaşma çabalarına girişti, ancak başarılı olamayınca odak noktasını Irak'a çevirdi (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009, s. 622). Planlanan pakt, bölgesel ve dış tehditlere karşı işbirliğini hedefliyordu; dış tehdit olarak Sovyetler Birliği, bölgesel tehdit olarak ise İsrail belirtiliyordu. Ayrıca, Birleşmiş Milletler'in Filistin konusundaki kararlarına uygun hareket edileceği vurgulanarak Arap ülkeleri teşvik edilmek istendi. Menderes hükümeti, paktın daha geniş bir katılımı ile güçlenmesi için Suriye ve Lübnan ile temaslarda bulunmuş olsa da, Mısır'ın etkisi altındaki bu ülkeler anlaşmaya olumlu yaklaşmadı. Mısır'ın ve İsrail'in karşı tepkilerine rağmen, Türkiye ve Irak arasında 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta Türkiye ile Irak Arasında Karşılıklı İşbirliği Antlaşması imzalandı (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009, s. 622-623; Bostancı, 2013: 176). Antlaşmanın ilk maddesi, güvenlik ve savunma konularında işbirliğini öngörmektedir. Anlaşmanın üçüncü maddesi, tarafların birbirlerinin iç işlerine müdahale etmeyeceklerini ve aralarındaki uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözme yükümlülüğünü üstleneceklerini belirtmektedir. Antlaşmanın beşinci maddesinde, Arap Birliği ülkelerine pakta katılmaları için bir fırsat tanınmıştır. Ancak, bu maddede ayrıca pakta katılacak ülkenin, paktın mevcut üyeleri tarafından tanınan bir devlet olması gerektiği belirtilmiştir. Bu durum, İsrail'in pakta dâhil olma olasılığını ortadan kaldırmıştır, çünkü o dönemde Irak, İsrail'i bağımsız bir devlet olarak tanımamaktadır. (Soysal, 2000: s. 502).

1955 yılının Nisan ayında İngiltere, Eylül ayında Pakistan ve Kasım ayında İran, Bağdat Paktı'na katıldılar. ABD ise doğrudan pakta üye olmaktan kaçındı; bunun yerine gözlemci olarak toplantılara temsilci gönderdi. ABD'nin bu tercihi, İsrail'in pakta yönelik olumsuz tutumundan dolayı doğrudan katılımın yarattığı olası rahatsızlıkları önlemek istemesiyle açıklanabilir. Ayrıca, ABD, Mısır ve Suudi Arabistan gibi bölgenin güçlü Arap ülkeleriyle ilişkilerini zedelemekten kaçınmak istedi ve Sovyetler Birliği'nin de bölgede benzer paktlar kurma riskini artırmak istemedi (Erhan, 2009, s. 564).

Bağdat Paktı'nın Çöküşü ve Türk Dış Politikası Açısından Etkileri

14 Temmuz 1958'de Irak'ta gerçekleşen kanlı devrim sonucunda Kral II. Faysal ve Başbakan Nuri Sait Paşa yönetimden düşürüldü. Bu olayın ardından, 24 Mart 1959 tarihinde Irak, Bağdat Paktı'ndan ayrıldığını açıkladı (Karpaz, 2022, s. 209). Paktın merkezi Ankara'ya taşındı ve 1959 yılında ismi Merkezi Antlaşma Örgütü (CENTO) olarak değiştirildi. Kolektif savunma sağlamak amacıyla kurulan pakt, 1979 yılında önce Pakistan'ın anlaşmadan çekilmesi ve ardından İran İslam Devrimi sonrası Humeyni yönetiminin paktı emperyalist amaçlara hizmet eden bir anlaşma olarak değerlendirmesi ve çekilmesi ile fiilen sona erdi (Soysal, 1991, s. 221).

Bağdat Paktı, NATO ve SEATO arasındaki boşluğu doldurmak ve hem Batı hem de Ortadoğu'nun savunmasına katkıda bulunmak amacıyla kurulmuş olsa da, bu hedeflere ulaşmakta yetersiz ve gevşek bir yapı sergiledi. Askeri açıdan zayıf olan İran, Pakistan ve Irak, Sovyet tehdidinden çok ABD'den yardım sağlamak için bu pakta dâhil oldular. Bağdat Paktı, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkisini engellemeyi başaramadı; aksine, Sovyet nüfuzunun Arap dünyasında artmasına neden oldu. Yani, bölgedeki komünizmin yayılmasını önlemek için kurulan pakt, Sovyetler Birliği'nin bölgeye daha fazla nüfuz etmesini kolaylaştıran bir etki yarattı. Ayrıca, Arap ülkelerinin bu pakta karşı örgütlendiği endişesi, İsrail'in politikalarını daha da sertleştirmesine neden oldu (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009, s. 626).

Bağdat Paktı'nın Türkiye üzerindeki etkileri de olumsuz oldu. İlk olarak, 1955 yılında Endonezya'da düzenlenen Bandung Konferansı'nda Mısır, Üçüncü Dünya ülkelerinin lider ülkelerinden biri olarak öne çıkarken, Türkiye'nin ise NATO'ya bağlılığı nedeniyle Üçüncü Dünya tarafından dışlanmasına yol açtı. İkinci olarak, Bağdat Paktı, Türkiye'nin Osmanlı Devleti geçmişine atıfta bulunarak yeniden emperyalist politikalar izlemekle suçlanmasına neden oldu. Bu durum, başta Mısır ve Suriye olmak üzere Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin bozulmasına sebep oldu. Özellikle, Mısır'ın 1955 yılında Sovyetler Birliği'nden silah alması ve Suriye'nin aynı yıl Mısır ile birleşik bir komuta için askeri anlaşma imzalaması, bu bozulmanın somut örnekleridir. Ayrıca, Bağdat Paktı, savunma örgütünü tehdit olarak gören İsrail ile olan ilişkileri de zedeledi. Beklenenin aksine, Batı'dan alınan ekonomik yardımlar artmak yerine, 1955 yılından itibaren ABD yardımlarında bir azalma görüldü (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009, s. 626).

Dolayısıyla Bağdat Paktı, kuruluş amacının tersine, Ortadoğu'da sosyalizm, milliyetçilik ve radikal rejimlerin yükselmesini hızlandırdı. Ayrıca, Cemal Abdünnasır'ın Arap dünyasının lideri olarak öne çıkmasını da hızlandıran faktörlerden biri oldu. Pakt, İngilizlerin Ortadoğu'dan çekilmesine ve Sovyetler Birliği'nin bölgeye daha fazla nüfuz etmesine zemin hazırladı (Karpas, 2022, s. 210).

Armaoğlu'na (1995, s. 189) göre, Bağdat Paktı, Türkiye'nin Arap dünyasındaki çekişmelere ve rekabete dâhil olmasına neden olarak Arap ülkeleriyle olan ilişkilerinin bozulmasına yol açmıştır. Bu durum, paktın Türkiye'ye sağladığı faydanın çok ötesinde zarar getirdiğini ortaya koymaktadır. Benzer bir görüşü paylaşan Karpas (2022, s. 202), Bağdat Paktı'nın işlevsiz ve gereksiz olduğunu, bu paktın taraf ülkelere zarar verdiğini belirtmektedir. Pakt, Batı Bloğu'nun çıkarlarına zarar vermekle kalmamış, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin Arap dünyasında nüfuzunu artırmasına ve radikal ideolojilerin yayılmasına da zemin hazırlamıştır. Türkiye açısından, Bağdat Paktı, Arap dünyasında Türkiye'nin Batı'nın bir uydusu olarak algılanmasına neden olmuştur (Karpas, 2022, s. 202). Bağdat Paktı, Balkan Antantı, Sadabad Paktı ve Balkan Paktı gibi diğer başarısız girişimlerle benzerlik

gösterir ancak bu girişimler dönemin koşulları gereği etkili girişimler olmamıştır. Bağdat Paktı ise sadece başarısız bir girişim olarak değerlendirilemez aynı zamanda dış politikada olumsuz etkiler yaratan bir girişimdir.

Bağdat Paktı, Soğuk Savaş dönemi koşullarında, Balkan Paktı gibi ABD ve NATO'nun talepleri doğrultusunda şekillenen bir dış politika girişimi olarak dikkat çeker. Bu bağlamda, Bağdat Paktı'nın tıpkı Balkan Paktı gibi özgün bir stratejik girişim olarak değerlendirilemeyeceği görülmektedir. Özellikle, NATO'ya bağlı bir dış politikanın Ortadoğu'daki uzantısı olarak ortaya çıkan bu pakt, bağımlı bir dış politika adımı olarak konumlandırılmıştır. Ancak, bu paktın arkasında yatan motivasyonlar daha derin ve stratejik bir doğaya sahiptir. Gerçekten de Soğuk Savaş'ın ilk evresinde Türkiye'nin dış politika hedefleri, NATO üyeliğini elde etmek ve sonrasında bu üyeliğin güvenlik semsiyesi işlevi görmesi yoluyla SSCB'nin oluşturduğu tehditlere karşı ABD ve NATO'nun tam desteğini sağlamaktır. Türkiye'nin bu dönemdeki dış politika stratejileri, esasen realist bir anlayışa dayanıyordu ve ülkenin uluslararası alandaki konumunu güçlendirmek amacıyla tasarlanmıştı. Bu çerçevede, Bağdat Paktı, sadece bölgesel bir güvenlik anlaşması değil, aynı zamanda Soğuk Savaş'ın getirdiği küresel dengelere uygun olarak ABD ve NATO'nun stratejik çıkarlarına hizmet eden bir yapı olarak şekillendi. Bu doğrultuda, Türkiye'nin Soğuk Savaş boyunca izlediği dış politika çabalarının temel hedefi, NATO'nun askeri ve politik destek mekanizmalarından yararlanarak, Sovyetler Birliği'nin baskı ve tehditlerine karşı koymaktı.

Batı dünyasına olan aidiyetini pekiştirmek ve Batılı kimliğini onaylatmak için yoğun çaba gösteren Türkiye, bu kimliğini Arap Ortadoğu'sunda da kabul ettirmeye çalıştı. Ancak, bu çabalar Arap dünyasında Türkiye'nin, Batı'nın bir uzantısı olarak algılanmasına neden oldu. Arap ülkeleri, Türkiye'yi "ABD'nin Truva atı" (Gülmez ve Dursun, 2021: s. 148), "Batı'dan da Batıcı"(Papuççular, 2023: s. 145; Yılmaz Şahin, 2023: s. 50), "ABD'nin bölgedeki maşası" olarak görmüştür (Balcı, 2017: s. 153) ve "Batı'nın gözü kapalı müttefiki" olarak algılamıştır (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2009: s. 627). Bu algılar, Türkiye'nin Ortadoğu'da İsrail'i devlet olarak tanıması nedeniyle zaten var olan olumsuz imajını daha da pekiştirdi. Dolayısıyla, Bağdat Paktı ve Türkiye'nin Batı yanlısı politikaları, bölgedeki bu olumsuz algıyı artırarak Türkiye'nin Ortadoğu'daki ilişkilerini daha da zorlaştırdı.

Bu olumsuz imajın etkileri Türkiye Cumhuriyeti tarafından 16 Aralık 1965 tarihinde Birleşmiş Milletler'de Kıbrıs konusunda yapılan oylamada net bir şekilde hissedilmiştir. O tarihte Türkiye'nin karşılaştığı zorluklar, ABD ve NATO merkezli dış politikanın, özellikle üçüncü dünya ülkeleri arasında Türkiye'nin dışlanmasına yol açan sonuçlarını açıkça ortaya koymuştur. Kıbrıs konusundaki oylamada ABD'nin desteğini de alamayan Türkiye, bu durumun, tek yönlü ve Batı yanlısı dış politikanın uluslararası platformlarda nasıl bir yalnızlığa yol açabileceğini açıkça göstermiştir. Bu

süreç, Türkiye'nin dış politikasının sadece bölgesel değil, küresel düzeyde de etkilerini ve zorluklarını gözler önüne sermiştir.

Sonuç

Bağdat Paktı, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki dış politikasında hem stratejik fırsatlar hem de büyük zorluklar barındıran karmaşık bir girişim olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin 1950'li yıllarda, bölgesel güvenliği sağlama ve Batı bloğuyla entegrasyonunu derinleştirme amacıyla imzaladığı bu pakt, başlangıçta vaat ettiği stratejik kazanımları sunmakta başarısız olmuş ve beklenmedik sonuçlar doğurmuştur. Türkiye, pakt aracılığıyla NATO'nun Ortadoğu'daki güvenlik mimarisine katkıda bulunmayı ve Batı dünyası nezdinde değerli bir müttefik olarak konumunu sağlamlaştırmayı amaçlamıştır. Ancak bu hedefler, Arap dünyasında ve Ortadoğu genelinde beklenenin aksine olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Öncelikle, Bağdat Paktı, Türkiye'nin Arap dünyası ile olan ilişkilerinde derin bir kırılmaya yol açmıştır. Pakt, Arap milliyetçiliğinin yükseldiği bir dönemde, Türkiye'nin Batı'nın bir uzantısı olarak görülmesine neden olmuş ve bu algı, Türkiye'nin Ortadoğu'daki bölgesel nüfuzunu zayıflatmıştır. Cemal Abdünnasır liderliğinde güçlenen Arap milliyetçiliği, Türkiye'yi bölgedeki emperyalist çıkarların bir temsilcisi olarak damgalamış ve bu durum, Türkiye'nin uzun vadede Ortadoğu'daki diplomatik ve stratejik hedeflerine ulaşmasını engellemiştir. Türkiye'nin bu süreçteki dışlanmışlığı, Batı bloğuna olan bağlılığının Arap dünyasında yarattığı derin güvensizlikle daha da pekişmiştir.

Bağdat Paktı'nın bölgesel etkileri, yalnızca Türkiye'nin Arap dünyasıyla olan ilişkilerini olumsuz etkilemekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin Batı bloğu içerisindeki konumunu da sorgulanır hale getirmiştir. Pakt, NATO'nun Ortadoğu'daki güvenlik politikalarının bir uzantısı olarak algılanmış, ancak bu politika Türkiye için beklenen ekonomik ve askeri yardımları getirmemiştir. Aksine, Batı'dan gelen yardımların azalması, Türkiye'yi ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya bırakmış ve bu durum, paktın Türkiye'nin dış politikasına zarar veren bir girişim olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

Bağdat Paktı'nın kurulması, Soğuk Savaş döneminde oldukça önemli bir gelişme olarak öne çıkmış ve özellikle Sovyetler Birliği'ni son derece rahatsız etmiştir. Batılı güçlerin Orta Doğu'da askeri bir yapı oluşturarak Sovyetler Birliği'ne karşı bir ittifak kurduğunu öne süren SSCB, Bağdat Paktı'nı sert bir dille eleştirmiştir. Türkiye'nin bu ittifaktaki aktif rolü de Moskova tarafından tehdit olarak algılanmış, SSCB bu nedenle bölgeye olan ilgisini artırarak, bölgedeki nüfuzunu genişletme çabasına girişmiştir. Bu amaçla, özellikle Mısır ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışarak, bölge ülkelerinde Batı

karşıtı bir duruşu desteklemiş ve bu algıyı canlı tutmuştur. Sovyetler Birliği, bu stratejisi sayesinde Orta Doğu'da kendisine önemli bir diplomatik avantaj sağlamış ve bölgedeki nüfuzunu artırmıştır. Sonuç olarak, barış amacıyla oluşturulan Bağdat Paktı, Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısını Orta Doğu'ya taşıyarak bölgedeki gerilimleri artırmış ve Batı ile SSCB arasındaki rekabetin buraya da yayılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Bağdat Paktı, bölgedeki Sovyet etkisini azaltmayı başaramamış, aksine Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki nüfuzunu artırmasına zemin hazırlamıştır (Kiraz, 2020: s. 318). Bu durum, paktın hedeflerinin tam tersine, Türkiye'nin bölgesel izolasyonunu derinleştirmiştir.

Bağdat Paktı'nın çöküşü, Türkiye'nin dış politikada tek taraflı ve Batı yanlısı stratejiler izlemesinin zararlarını açıkça ortaya koymuştur. Irak'ın 1958 yılında paktı terk etmesi, paktın etkinliğini yitirmesine ve Türkiye'nin bu girişimden diplomatik anlamda ciddi bir zararla çıkmasına neden olmuştur. Paktın başarısızlığı, Türkiye'nin Ortadoğu'daki stratejik hedeflerine ulaşmada izlediği yöntemin yetersiz olduğunu ve bu dönemde daha dengeli, çok yönlü bir dış politika izlemesi gerektiğini göstermiştir. Türkiye'nin Batı'ya olan bağlılığı, Arap dünyasında ve geniş anlamda üçüncü dünya ülkeleri nezdinde derin bir güvensizlik yaratmış ve bu durum, Türkiye'nin dış politika stratejilerini yeniden değerlendirmesine yol açmıştır.

Bağdat Paktı'ndan çıkarılacak en önemli derslerden biri, bölgesel ittifakların sadece askeri ve stratejik çıkarlarla değil, aynı zamanda kültürel, diplomatik ve ideolojik hassasiyetlerle de şekillendirilmesi gerektiğidir. Türkiye'nin bu dönemde izlediği dış politika, bölgesel dinamikleri yeterince dikkate almayan, Batı'nın taleplerine öncelik veren bir yaklaşım sergilemiş ve bu nedenle başarısız olmuştur. Türkiye'nin gelecekteki dış politika stratejilerinde, bölgesel işbirliklerini geliştirirken daha bağımsız, yerel dinamiklere duyarlı ve dengeli bir yaklaşım benimsemesi gerektiği açıktır.

Sonuç olarak, Bağdat Paktı Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki dış politika hatalarının ve bu hatalardan çıkarılması gereken derslerin somut bir örneğini sunmaktadır. Bu başarısızlık, Türkiye'nin dış politikasını daha dikkatli ve dengeli bir şekilde şekillendirmesi gerektiğini göstermiştir. Geçmişin bu önemli deneyimi, Türkiye'nin gelecekteki dış politika kararlarında stratejik derinlik ve öngörü gereksiniminin ne kadar kritik olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim tarihsel süreç içerisinde Küba Füze Krizi'nde ABD'nin Sovyetler Birliği'ne Türkiye'deki Jüpiter Füzesini kaldıracağı sözü vermesi ve 1964 yılındaki Johnson Mektubu da Türkiye'nin tek taraflı politikalar izlemesinin zararlarını görmesine yol açmıştır. Bağdat Paktı, dönemin koşulları içinde Türkiye'nin tek taraflı politika izlemenin zararlarına karşı duyarlı olmadığı bir dönemde gerçekleştirmiştir. Ancak 1965 tarihinde BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs oylamasındaki diplomatik yalnızlık Üçüncü Dünya ülkelerinin desteğinin alınamamasına yol açınca Bağdat Paktı'nın olumsuz sonuçları anlaşılmıştır.

Türkiye'nin bu süreçten çıkaracağı en önemli ders, bölgesel ittifakların sadece askeri ya da stratejik çıkarlarla değil, aynı zamanda diplomatik ve kültürel hassasiyetlerle de şekillendirilmesi gerektiğidir. Bu noktada Türkiye, bir bölgeyle ilişkilerini geliştirirken büyük bir gücün yönlendirici etkisi altında değil özgün inisiyatiflerle mahalli rahatsızlıkları ve beklentileri anlayan politikalar geliştirmelidir. Bu yönüyle Bağdat Paktı, Türkiye'nin dış politika tarihinde yalnızca bir başarısızlık olarak değil, aynı zamanda diplomatik derslerle dolu bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Türkiye'nin bu süreçte yaşadığı diplomatik yalnızlık ve bölgesel izolasyon, salt Batı yanlısı politikalarının uzun vadede sürdürülebilir olmadığını ve daha dengeli, çok boyutlu bir dış politika anlayışının gerekliliğini ortaya koymuştur.

Günümüzde ise uluslararası sistem, Soğuk Savaş döneminden oldukça farklı dinamiklerle şekillenmektedir. Tek kutuplu dünya düzeninden çok kutuplu bir sisteme geçiş, Türkiye gibi bölgesel güçlerin daha özgün ve bağımsız dış politika stratejileri geliştirmesine olanak tanımaktadır. Türkiye, bu yeni uluslararası ortamda, geçmişteki hatalardan ders çıkararak, dış politikasında daha dengeli ve çok yönlü bir yaklaşım benimsemek zorundadır. Ancak, bu yeni dönemde de dikkate alınması gereken bazı temel öncelikler vardır. Öncelikle Türkiye, herhangi bir bölgeye yaklaşırken, o bölgedeki ülkelerin ulusal güvenlikleri ve çıkarları ile doğrudan bağlantılı olan büyük güçlerin çıkarlarını destekleyen bir görüntü vermekten kaçınmalıdır. Türkiye'nin dış politikasında, bölgesel işbirliklerini güçlendirmek ve diplomatik ilişkilerini sürdürülebilir kılmak için, ilgili bölgenin yerel dinamiklerini ve hassasiyetlerini dikkate alması gerekmektedir. Türkiye'nin uluslararası arenada daha etkin ve saygın bir rol üstlenmesi, büyük güçlerin etkisine bağımlı olmadan, kendi inisiyatifleri ile hareket etmesine bağlıdır. Bölgesel politikalarında Türkiye, stratejik otonomisini korumalı ve aynı zamanda bölgedeki diğer ülkelerin iç dinamiklerine duyarlı bir tutum sergilemelidir. Soğuk Savaş döneminde yapılan hatalar, Türkiye'ye büyük bir ders niteliğindedir; tek taraflı ve dışa bağımlı politikaların uzun vadede sürdürülebilir olmadığı görülmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin gelecekteki dış politikası, hem bölgesel hem de küresel düzeyde daha çok yönlü, kapsayıcı ve bağımsız bir anlayışla şekillendirilmelidir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin uluslararası arenada daha sağlam bir yer edinmesini sağlayacak ve ülkenin uzun vadeli çıkarlarını güvence altına alacaktır.

Kaynakça

- Armaoğlu, F. (1995). (Amerikan belgeleri ile) Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktı'na 1951 - 1955. *Bellekten*, 59 (224) , 189-236.
- Balcı, A. (2017). *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

- Bostancı, M. (2013). Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı. *Akademik Bakış*, 7 (13), 171-184.
- Dikerdem, M. (1990). *Ortadoğu'da Devrim Yılları (Bir Büyükelçinin Anıları)*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Erhan, Ç. (2009). ABD ve NATO ile ilişkiler. B. Oran (Editör), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I 1919-1980* içinde (s. 522-575). 14.Baskı. İstanbul İletişim Yayınları.
- Fırat, M. & Kürkçüoğlu, Ö. (2009). Orta doğu'yla ilişkiler. B. Oran (Editör), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt I 1919-1980* içinde (s. 615-634). 14.Baskı. İstanbul İletişim Yayınları.
- Gülmez, S. B. & Dursun, M. (2021). Türk dış politikası'nda değişim ve süreklilik: rol teorisi perspektifi. İ. Sağsen ve N. Uçgan (Editörler), *Dış Politikada Karar Alma Modellerinden Uygulamaya* içinde (s. 139-159). Ankara: Nobel Yayınları.
- Hahn, P. (2018). National security concerns in US policy toward Egypt, 1949–1956. David W. Lesch ve Mark L. Haas (Editörler), *The Middle East and the United States : history, politics, and ideologies* içinde (s. 44-74). 6. Baskı. New York: Routledge.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. (Çev: P. Demir). İstanbul: Mozaik.
- Karpat, H. K. (2022). *Türk Dış Politikası Tarihi*. (7.Baskı). (Çev: O. G. Ayas). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kiraz, S. (2020). Menderes Dönemi Türk Dış Politikasının NATO Üyeliği ve Bağdat Paktı'nın Kurulması Örnekleri Üzerinden Analizi. *Turkish Studies - Economy*, 15 (1), 309-321.
- Kösebalaban, H. (2014). *Türk Dış Politikası*. (Çev: H. İnaç). Ankara: BigBang Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972). Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası, 1945-1970. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Papuççular, H. (2023). *Cumhuriyetin Dış Politikası: Olaylar, Aktörler, Kurumlar 1923-2023*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sanjian, A. (1997). The Formulation of the Baghdad Pact. *Middle Eastern Studies*. 33 (2), 226-266
- Serbest, M. B. (2016). Bağdat Paktı'nın Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 401-424.

Soysal, İ. (1991). 1955 Bağdat Paktı. *Bellekten*, 55 (212), 179-238.

Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları Cilt II (1945-1990)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih*. İstanbul: Der Yayınları.

Yılmaz Şahin, T. (2023). Türkiye'nin orta doğu politikasının temel ilkeleri çerçevesinde bölge ülkeleriyle ilişkilerinin genel değerlendirmesi. B. Karabulut ve F. Purtaş (Editörler), *Türk dış politikasının 100 yılı 1923-2023 içinde* (s.47-70). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.